

ВИТРАТИ ОРГАНІВ ПЕНСІЙНОГО ФОНДУ РАЙОННОГО РІВНЯ:

ОКСАНА АДАМИК,
канд. екон. наук, доцент
кафедри фінансово-
господарської діяльності
Тернопільського національного
економічного університету

КЛАСИФІКАЦІЯ ТА ВІДОБРАЖЕННЯ В ОБЛІКУ

Одним із найважливіших завдань, які має вирішувати держава, є матеріальне забезпечення громадян у старості, в разі постійної втрати працездатності, втрати годувальника. Таке забезпечення здійснюється призначенням виплати їм пенсій. В Україні налічується понад 14 мільйонів пенсіонерів [1], до яких належать різні категорії громадян, зокрема ті, які досягли пенсійного віку, інваліди, діти-інваліди, особи, що втратили годувальника, громадяни, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, військовослужбовці та ін.

Система пенсійного забезпечення в Україні характеризується значною диференціацією пенсійних виплат. На сьогодні пенсії та допомоги в Україні регламентовано більш як 25 законодавчими актами і нормативно-правовими документами.

Численна кількість статей пенсійних виплат потребує відповідних джерел їх фінансування, а це, в свою чергу, вимагає чіткого узгодження й класифікації доходів і видатків Пенсійного фонду. Крім того, сучасна методика обліку розрахунків з виплати пенсій і допомоги не відповідає етапам руху коштів пенсійного забезпечення. Так, з 1991 по 2002 рр. відбулися деякі зміни у цій сфері, а Інструкція з бухгалтерського обліку та звітності в органах Пенсійного фонду України (далі – *Інструкція № 11-4*) [2] таких радикальних змін не зазнала, а була змінена лише поверхово.

Техніка обліку видатків на виплату пенсій і допомоги передбачає застосування лише касового методу, що не відповідає логіці понять «фактичні видатки» і «касові видатки». Внаслідок цього такий облік не надає повної інформації для формування звітності Пенсійного фонду.

Метою статті з огляду на зазначені недоліки є розкриття організаційних та нормативно-правових засад здійснення видатків органами Пенсійного фонду та формування пропозицій для вдосконалення методики обліку виплати пенсії та допомоги.

КЛАСИФІКАЦІЯ ВИДАТКІВ ЗА ДЖЕРЕЛАМИ ФІНАНСУВАННЯ ТА НАПРЯМАМИ ВИКОРИСТАННЯ, ЇХ ВІДОБРАЖЕННЯ В ОБЛІКУ

Видатки Пенсійного фонду формуються згідно з пенсійними програмами, які фінансуються з різних джерел. Пенсійна програма характеризується цільовим призначенням коштів, а також джерелом їх фінансування. Тому всю сукупність видатків Пенсійного фонду відповідно до пенсійних програм можна класифікувати за двома ознаками: за джерелами їх фінансування та за напрямками використання (рис. 1).

Кожну із статей видатків за напрямками використання (окрім адміністративно-управлінських) можна умовно поділити на дві групи:

- 1) видатки на виплату пенсій та допомоги, надбавок до пенсій;
- 2) видатки на оплату послуг з їх виплати і до ставки. Такі видатки складають, як правило, поштові послуги, оскільки банківські установи здійснюють доставку цих сум безкоштовно.

Видатки на оплату послуг з виплати і доставки пенсій фінансуються з того самого джерела, що і сума пенсії. Тобто якщо виплачується пенсія з віком, то і витрати на її доставку фінансуються з відповідного джерела та відображаються на тому самому субрахунку. Такий підхід забезпечує прозорість фінансування і обліку вказаних сум.

Для обліку видатків на виплату пенсій та допомоги призначений клас III рахунків «Видатки», а саме рахунок 22 «Видатки Пенсійного фонду». Як видно з рис. 1, структура цього рахунку за субрахунками майже повністю відповідає класифікації видатків за напрямками використання.

Особливу увагу слід приділити спеціальним пенсіям, призначеним за іншими Законами та нормативними актами [3–11], які виплачуються за різними пенсійними програмами (субрахунок 222 «Видатки на виплату пенсій, надбавок та доплат, призначених за різними пенсійними програмами»). Суму такої пенсії можна умовно поділити на дві частини (рис. 2).

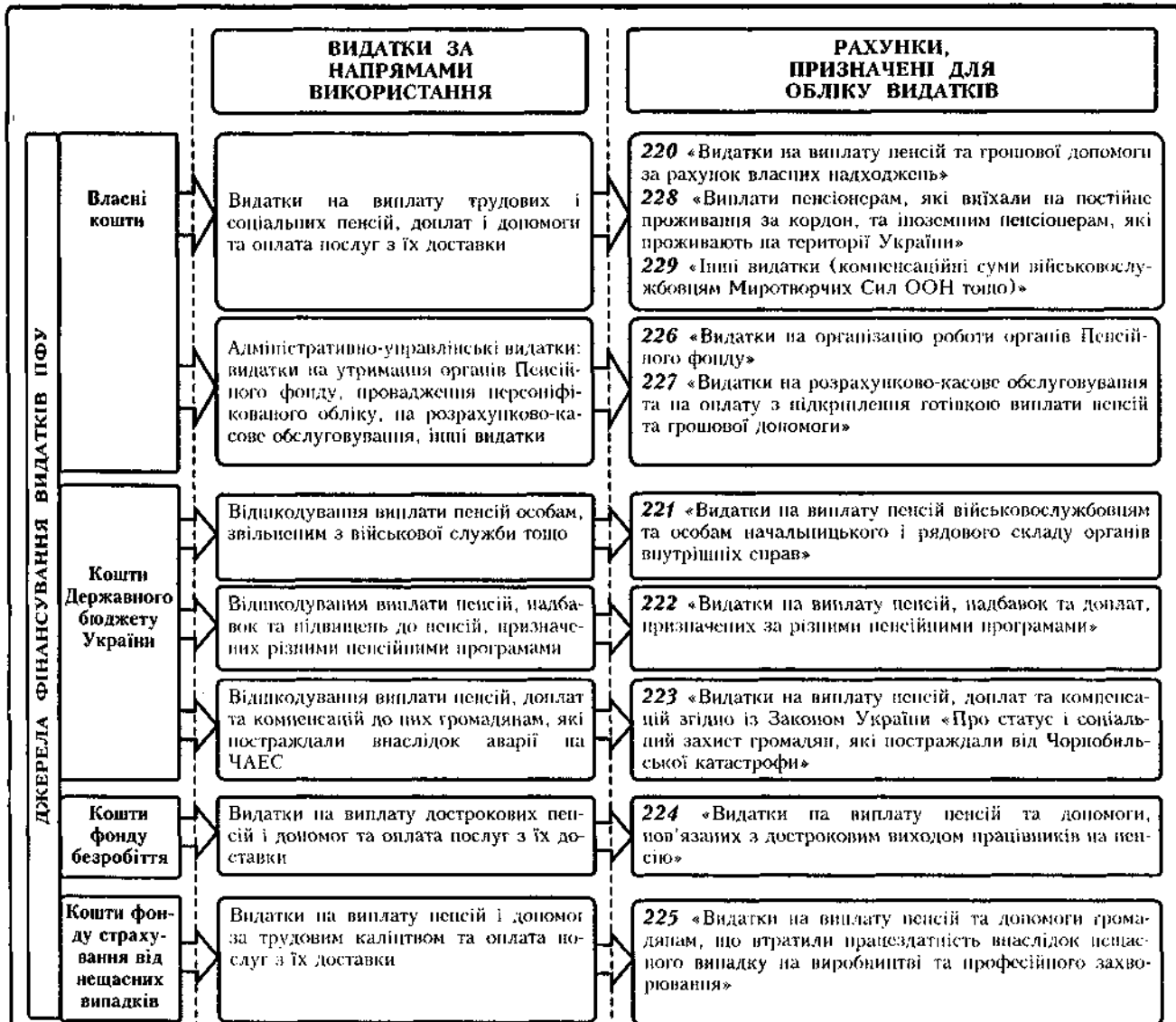

Рис. 1. Класифікація видатків органів Пенсійного фонду за джерелами фінансування і напрямками використання

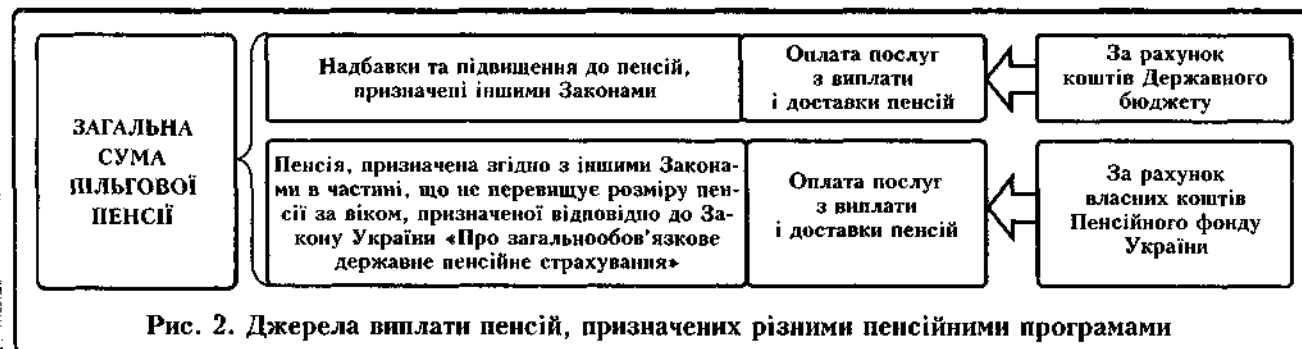

Рис. 2. Джерела виплати пенсій, призначених різними пенсійними програмами

Пільгова пенсія у сумі, що перевищує розмір пенсії за віком, фінансується з Державного бюджету. Такий підхід забезпечує справедливість розподілу коштів державного пенсійного забезпечення

і дає змогу підвищувати розмір трудових і соціальних пенсій пропорційно до збільшення коштів Пенсійного фонду, не відволікаючи їх на пільгові підвищення та надбавки.

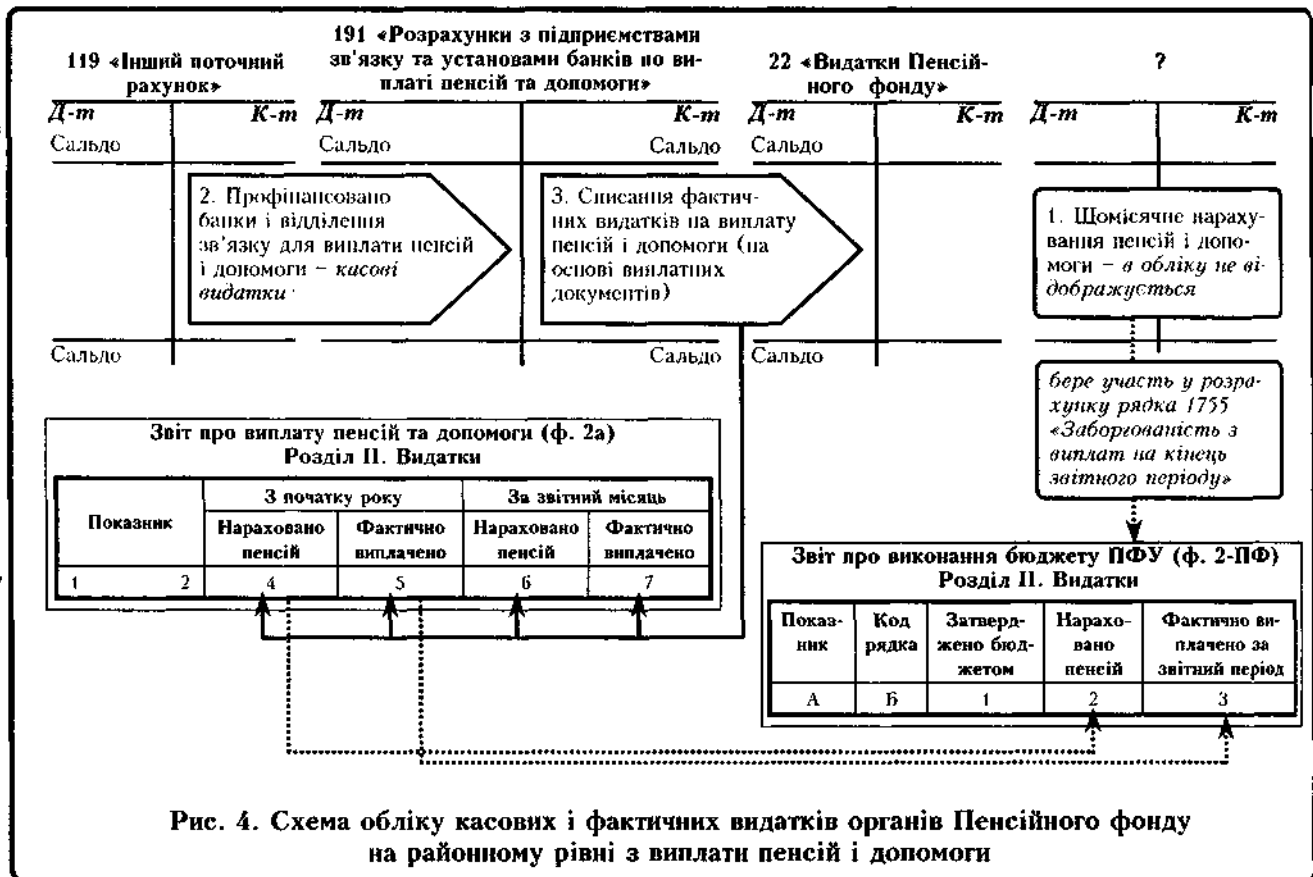

Рис. 4. Схема обліку касових і фактичних видатків органів Пенсійного фонду на районному рівні з виплати пенсій і допомоги

категорій «фактичні видатки», оскільки за логікою їх формування спочатку видатки мають бути нараховані і надалі виплачені. **Адже фактичні видатки (заборгованість перед пенсіонером) виникають не в момент їх виплати, а в момент нарахування пенсії.** Більше того, заборгованість перед одержувачами виникає незалежно від наявності у Пенсійного фонду достатньої кількості коштів на їх виплату. Така сама позиція викладена у ст. 8 Закону України «Про пенсійне забезпечення» [14]: «Фінансування витрат на виплату пенсій провадиться по всій території України щомісячно незалежно від надходжень коштів та соціально-економічного стану конкретних регіонів за рахунок перерозподілу коштів Пенсійного фонду України в межах країни».

Такий стан речей пояснюється застарілою методикою обліку.

РОЗРАХУНКИ З ОДЕРЖУВАЧАМИ ПЕНСІЙ І ДОПОМОГИ

У період з 1991 по 1994 рр. нарахування пенсій і допомоги здійснювалося органами соціального захисту населення. Розрахована ними потреба в коштах фінансувалася органами Пенсійного фонду

районного рівня (колишній рахунок 195 «Розрахунки з органами соціального захисту») для подальшої виплати одержувачам пенсій і допомоги через підприємства зв'язку.

Таким чином, заборгованість перед пенсіонерами виникала у органів соціального захисту населення. Органи Пенсійного фонду не мали з ними прямого контакту, а виконували функцію фінансової інституції з накопичення та перерозподілу коштів пенсійного забезпечення. Така методика обліку зафіксована у чинній Інструкції по бухгалтерському обліку № 11-4.

У період з 1994 р. по 1999–2002 рр. було введено пряме перерахування коштів органами Пенсійного фонду підприємствам поштового зв'язку. Органи соціального захисту населення мали тільки формувати відомості і заявки на виплату пенсій.

З 1 січня 1999 по 1 липня 2002 рр. відбувався процес передачі органам Пенсійного фонду функцій з призначення та виплати пенсій та допомоги, які раніше здійснювалися органами соціального захисту населення. Завдяки таким змінам в обліку виконання бюджету ПФ виникли нові об'єкти – розрахунки з пенсіонерами, проте вони не були відображені в техніці та методиці обліку.

Отже, через застосування касового методу чинна методика обліку коштів пенсійного забезпечення не відображує такий важливий об'єкт, як розрахунки з пенсіонерами і як наслідок не відповідає етапам руху коштів пенсійного забезпечення (попереднє нарахування і подальша виплата суми пенсій і допомоги). Внаслідок цього облік є неінформативним, оскільки не надає інформації про суму заборгованості перед одержувачами пенсійних виплат.

З огляду на викладене вище, пропонуємо облік видатків та розрахунків з пенсіонерами побудувати таким чином. Для обліку розрахунків з одержувачами пенсій і допомоги додатково до запропонованого автором раніше Плану рахунків необхідно відкрити *новий клас рахунків з «Роз-*

рахунки з одержувачами пенсій, допомоги та надбавок до пенсій» (табл. 2). Структуру його рахунків пропонуємо викласти аналогічно класифікації пенсій, надбавок, підвишень та доплат до пенсій, наданій авторами Б. Зайчук та ін. [15, с. 469–473].

Таблиця 2

**ДОДАТКОВИЙ КЛАС РАХУНКІВ, ЯКИЙ ЗАПРОПОНОВАНО ДЛЯ ВПРОВАДЖЕННЯ
В ОРГАНАХ ПЕНСІЙНОГО ФОНДУ**

Номер рахунку	Найменування рахунку	Номер субрахунку	Найменування субрахунку
Клас 3. Розрахунки з одержувачами пенсій, допомоги та надбавок до пенсій			
30	Розрахунки з особами, пенсія яким призначена згідно з Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» (у солідарній системі)	300	Розрахунки з одержувачами пенсій за віком
		301	Розрахунки з одержувачами пенсій по інвалідності внаслідок загального захворювання
		302	Розрахунки з одержувачами пенсій у зв'язку з втратою годувальника
31	Розрахунки з особами, пенсія яким призначена згідно з Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» (в обов'язковій накопичувальній системі)	310	Розрахунки з одержувачами довічної пенсії з установленим періодом
		311	Розрахунки з одержувачами довічної обумовленої пенсії
		312	Розрахунки з одержувачами довічної пенсії подружжя
		313	Розрахунки з одержувачами одноразової виплати
32	Розрахунки з особами, які мають статус держслужбовця	320	Розрахунки з одержувачами пенсій, призначених за Законами України «Про державну службу» та «Про дипломатичну службу»
		321	Розрахунки з одержувачами пенсій, призначених за Законом України «Про Національний банк України»
		322	Розрахунки з одержувачами пенсій, призначених за Законом України «Про прокуратуру»
		323	Розрахунки з одержувачами пенсій, призначених за Законом України «Про статус народного депутата»
		324	Розрахунки з одержувачами пенсій, призначених згідно із Положенням про помічника-консультанта народного депутата України
		325	Розрахунки з одержувачами пенсій, призначених за Законом України «Про статус суддів»
		326	Розрахунки з одержувачами пенсій, призначених за Законом України «Про судову експертизу»
		327	Розрахунки з одержувачами пенсій, призначених згідно із Митним кодексом України
		328	Розрахунки з одержувачами пенсій, призначених за Законом України «Про службу в органах місцевого самоврядування»
		329	Розрахунки з одержувачами пенсій, призначених за Законом України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів»

Номер рахунку	Найменування рахунку	Номер суб-рахунку	Найменування субрахунку
33	Розрахунки з іншими особами, пенсія яким призначена за професійними ознаками	330	Розрахунки з одержувачами пенсій за віком на пільгових умовах або за заслугою років
		331	Розрахунки з одержувачами пенсій, призначених за Законом України «Про наукову і науково-технічну діяльність»
		332	Розрахунки з одержувачами пенсій, призначених за Законом України «Про пенсійне забезпечення військовослужбовців та осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ»
		333	Розрахунки з одержувачами пенсій, призначених за Законом України «Про ветеринарну медицину»
		334	Розрахунки з працівниками льотно-виробного складу та особами льотних екіпажів повітряних суден цивільної авіації, які вийшли на пенсію до набрання чинності Закону України «Про внесення змін до деяких законів України» від 17.11.99 р.
34	Розрахунки з особами за соціальними пенсіями та допомогою	340	Розрахунки з одержувачами соціальної допомоги, призначеної за Законом України «Про соціальну допомогу»
		341	Розрахунки з одержувачами соціальної допомоги, призначеної за Законом України «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам»
35	Розрахунки з особами за достроковими пенсіями	350	Розрахунки з одержувачами пенсій, призначених за Законом України «Про зайнятість населення»
		351	Розрахунки з одержувачами пенсій і компенсацій, призначених за Законом України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали від Чорнобильської катастрофи»
		352	Розрахунки з одержувачами пенсій, призначених за Законом України «Про внесення змін до деяких законів України у зв'язку з закриттям Чорнобильської атомної електростанції»
		353	Розрахунки з одержувачами пенсій та підвищень до них, призначених за Законом України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні»
36	Розрахунки з особами за пенсіями до інвалідності або втраті годувальника внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання	360	Розрахунки з одержувачами пенсій, призначених за Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності»
		361	Розрахунки з одержувачами пенсій, призначених за Законом України «Про пенсійне забезпечення»
37	Розрахунки з особами за компенсаціями та допомогою на поховання	370	Компенсаційні виплати непрацюючій працездатній особі, яка доглядає за інвалідом I категорії або престарілим, який досяг 80-річного віку
		371	Компенсація за втрату годувальника та допомоги на поховання, призначені за Законом України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали від Чорнобильської катастрофи»
		372	Допомога на поховання
38	Розрахунки з особами за надбавками та підвищеннями до пенсій, призначеними різними пенсійними програмами	380	Розрахунки з одержувачами надбавок, призначених за Законом України «Про пенсії за особливі заслуги перед Україною»
		381	Розрахунки з одержувачами надбавок, призначених за Законом України «Про донорство крові та її компонентів»
		382	Розрахунки з одержувачами надбавок, призначених за Законом України «Про статус гірських населених пунктів»
		383	Розрахунки з одержувачами надбавок до пенсії на непрацездатних членів сім'ї
		384	Розрахунки з одержувачами надбавок, призначених за Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»
		385	Розрахунки з одержувачами надбавок по догляду та доплат, призначених за Законом України «Про пенсійне забезпечення»
		386	Розрахунки з одержувачами надбавок, призначених за Законом України «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні»
		387	Розрахунки з одержувачами надбавок, призначених за Законом України «Про соціальний захист дітей війни»

Номер рахунку	Найменування рахунку	Номер суб-рахунку	Найменування субрахунку
39	Державна допомога	391	Розрахунки з одержувачами допомоги, призначеної за Законом України «Про поліпшення матеріального становища учасників бойових дій та інвалідів війни»
		392	Розрахунки з одержувачами допомоги, яким виповнилось 100 і більше років

Рахунки класу 3 «Розрахунки з одержувачами пенсій, допомоги та надбавок до пенсій» – пасивні. За кредитом рахунків фіксується нарахування пенсії, надбавки до неї та допомоги; за дебетом – списання вказаної заборгованості на основі виплатних документів, що надійшли від установ банку та підприємств зв'язку. Кредитове сальдо відображує заборгованість за невиплаченими сумами пенсій та допомоги.

Слід зауважити, що структура рахунків класу 4 «Видатки Пенсійного фонду» та рахунків класу 3 «Розрахунки з одержувачами пенсій, допомоги та надбавок до пенсій» загалом схожі між собою, але не тотожні. Відмінність полягає в тому, що до сум пенсій та допомоги не включають такі статті, як витрати на доставку пенсій і допомоги, адміністративно-управлінські витрати. Крім того, суми пенсій, що фінансуються з різних джерел, відображуються однією сумою без диференціації, оскільки ці рахунки відображують стан розрахунків з виплати пенсій і допомоги, а не джерела фінансування.

Структура класу рахунків відповідає контингенту пенсіонерів. Усіх одержувачів виплат з Пенсійного фонду можна умовно поділити на три групи:

1) одержувачі пенсій, підвищень до неї та допомоги;

2) одержувачі допомоги на поховання вказаних вище осіб;

3) одержувачі компенсацій.

Як правило, одна особа не може бути віднесена до двох (трьох) категорій одночасно.

У запропонованому класі рахунків рахунки 30–37 формують базову суму – нарахування пенсії та компенсації. На рахунках 38–39 відображуються надбавки та підвищення до пенсій, призначені різними пенсійними програмами.

На основі запропонованих класів рахунків доцільно розробити шаблони бухгалтерських записів типових господарських операцій. Загальну схему взаємозв'язку рахунків вдосконаленого нами Плану рахунків у процесі руху коштів пенсійного забезпечення в органах Пенсійного фонду на районному рівні подано на рис. 5.

Як видно з рис. 5, за умов використання запропонованого класу рахунків 3 усі операції руху коштів пенсійного забезпечення відображуються в обліку у відповідності до послідовності руху коштів: попереднє нарахування пенсій і допомоги (фактичні видатки) та наступна їх виплата (касові видатки). Кореспонденція рахунків з обліку окремих найтипівіших операцій нарахування пенсій і допомоги з використанням кодів класифікацій пенсійних виплат (ККПВ) надана у табл. 3.

Таблиця 3

КОРЕСПОНДЕНЦІЯ РАХУНКІВ З ОБЛІКУ ОКРЕМИХ ОПЕРАЦІЙ НАРАХУВАННЯ ПЕНСІЙ І ДОПОМОГИ

№ з/п	Зміст операції	ККПВ*	Д-т	К-т
1	Нараховано пенсії за віком, призначені за Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»	1100	400	300
2	Нараховано пенсії держслужбовцям, призначені за Законом України «Про державну службу»:	1300		320
	• у частині, що не перевищує розмір пенсії за віком		400	
	• у частині, що перевищує розмір пенсії за віком		421	
3	Нараховано пенсії науковцям, призначені за Законом України «Про наукову і науково-технічну діяльність»:	1400		331
	• у частині, що не перевищує розмір пенсії за віком		400	
	• у частині, що перевищує розмір пенсії за віком		423	
4	Нараховано пенсії військовослужбовцям, призначені за Законом України «Про пенсійне забезпечення військовослужбовців та осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ»	1600	420	332
5	Нараховано пенсії багатодітним матерям, які мають право на вихід на пенсію раніше встановленого віку	1200	422	330

* Кодування пенсійних виплат надале раніше.

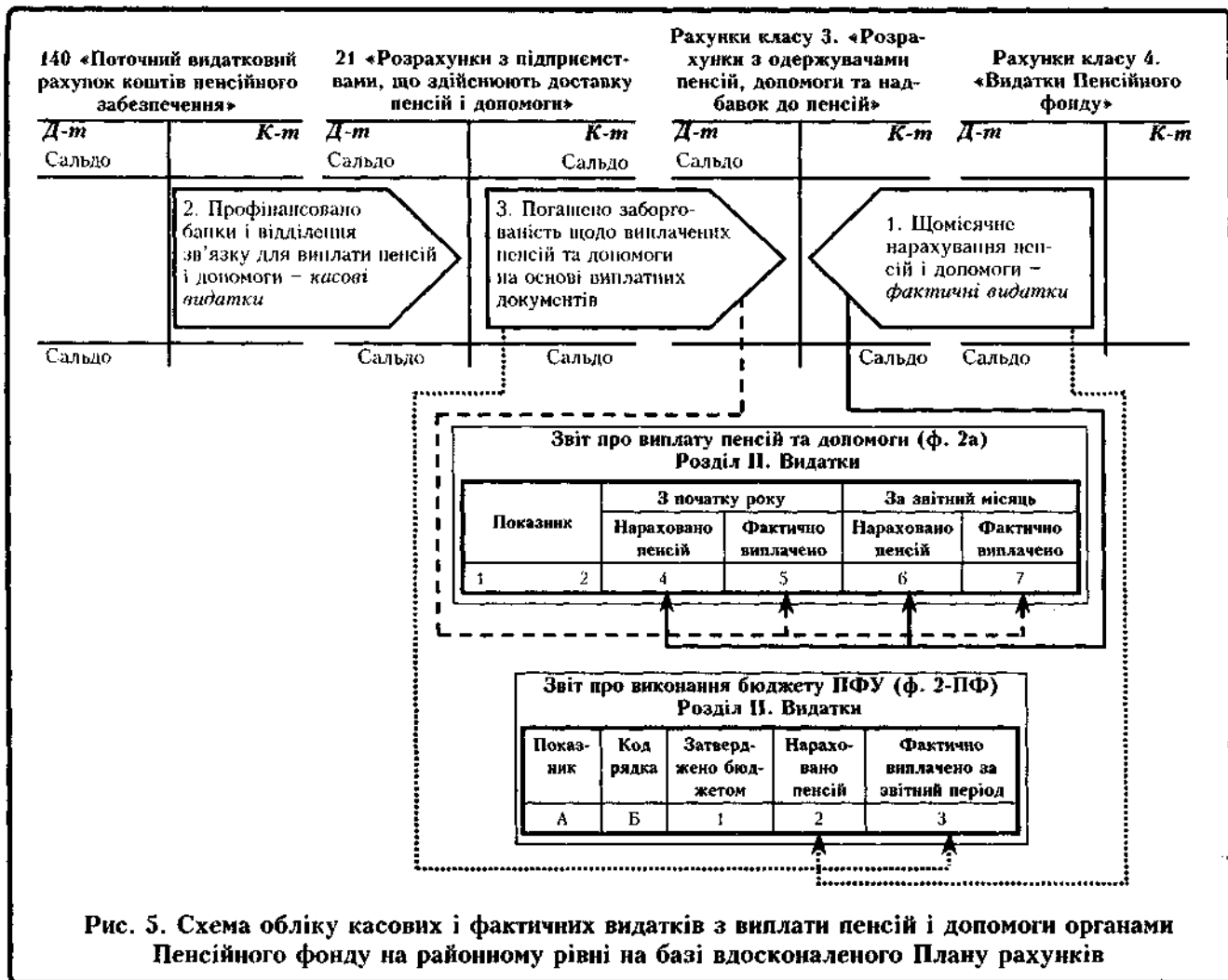

Рис. 5. Схема обліку касових і фактичних видатків з виплати пенсій і допомоги органами Пенсійного фонду на районному рівні на базі вдосконаленого Плану рахунків

Видатки органів Пенсійного фонду районного рівня з виплати пенсій і допомоги мають бути відображені у місячній, кварталній та річній звітності. Чинна методика обліку передбачає подання такої інформації:

- щомісяця у Звіті про виплату пенсій і допомоги (ф. 2а);
- щокварталу у Звіті про виконання бюджету ПФУ (ф. 2-ПФ).

Указані форми звітності мають тісний взаємозв'язок, оскільки розділ II Звіту за формою 2-ПФ формується на основі даних Звіту про виплату пенсій і допомоги (ф. 2а) (див. рис. 4).

Методика їх формування має низку недоліків, а саме:

1. Дані Звіту про виплату пенсій та допомоги (ф. 2а) не відповідають його сутності, оскільки Звіт відображує не розрахунки з пенсіонерами, а

видатки по фактично виплачених сумах пенсій та допомоги (див. рис. 4). Інформація про нараховані суми пенсійних виплат не надається, оскільки вони не зафіксовані в обліку, а розрахунок даних за графами здійснюється так:

Графа 5 «Фактично виплачено з початку року»	=	Графа 4 «Нараховано пенсій з початку року»	+	Витрати на оплату послуг з виплати і доставки пенсій і допомоги
--	---	---	---	---

Графа 7 «Фактично виплачено за звітний місяць»	=	Графа 6 «Нараховано пенсій за звітний місяць»	+	Витрати на оплату послуг з виплати і доставки пенсій і допомоги
---	---	--	---	---

Недоступною залишається й інформація про заборгованість з виплати таких сум.

Через такий стан речей Звіт про виплату пенсій та допомоги (ф. 2а) є неінформативний, ос-

кільки не виконує основної своєї функції – формування даних про нарахування й виплату пенсій і допомоги.

2. Звіт про виплату пенсій та допомоги (ф. 2а) передбачає надання інформації про видатки на виплату пенсій і допомоги у розрізі джерел фінансування та законодавчих актів, якими призначені такі суми, що повністю дублює Звіт про виконання бюджету Пенсійного фонду (ф. 2-ПФ), з тією лише відмінністю, що Звіт за формою 2а подається щомісяця, а за формою 2-ПФ – щокварталу. Окрім того, у Звіті про виплату пенсій та допомоги (ф. 2а) подано інформацію про витрати на оплату послуг з доставки пенсій і допомоги, яка не має відношення до розрахунків з виплати пенсій і допомоги, а є видатками фонду.

Тому нами запропоновано змінити форму Звіту про виплату пенсій та допомоги (ф. 2а), виклавши її рядки відповідно до категорій одержувачів пенсій та допомоги, наданих у запропонованому класі рахунків 3 «Розрахунки з одержувачами пенсій, допомоги та надбавок до пенсій». Розшифровку рядків за графами доцільно надавати аналогічно до чинної форми (див. рис. 5). Як видно з рис. 5 графи 4 і 6 «Нараховано пенсій» формуються за кредитом рахунку класу 3, що відповідає певному рядку, і відображає сформовану заборгованість перед одержувачами пенсій і допомоги. Графи 5 і 7 «Фактично виплачено» фіксують суми з дебету того самого рахунку, тобто погашену заборгованість.

Оскільки розділ II «Видатки» Звіту про виконання бюджету ПФУ (ф. 2-ПФ) формується на основі охарактеризованого вище Звіту за формою 2а, тому зберігає усі вказані вище недоліки. Чинна методика формування вказаної звітності передбачає «у графі 2 розділу II зазначаються нараховані суми пенсій і допомоги, у графі 3 – фактично виплачено пенсій та грошової допомоги за звітний період» [14, с. 263]. Проте вона не дотримується, і формування вказаних даних здійснюється аналогічно Звіту про виплату пенсій та допомоги (ф. 2а). Графи 2 і 3 між собою тотожні з тією лише різницею, що до останньої включають витрати на оплату послуг з виплати і доставки пенсій і допомоги. Тобто недоступною залишається інформація про нараховані суми пенсій і допомоги, а також заборгованість з їх виплати.

Ми пропонуємо вдосконалити методику складання Звіту про виконання бюджету ПФУ (ф. 2-ПФ), змінивши лише процедуру його заповнення. Форма наведеного Звіту є доцільною і відповідає інформаційним запитам керівництва. Відповідно до наших розробок Звіт за формою 2-ПФ потрібно формувати не на основі Звіту про виплату пенсій і допомоги (ф. 2а) (оскільки запропонована нами структура рядків останнього не відповідатиме Звіту 2-ПФ), а на базі даних синтетичного та аналітичного обліку (див. рис. 5). Введення кодів класифікації пенсійних виплат зробить вказаний процес прозорішим і послідовнішим.

ВИСНОВКИ

Результати здійсненого нами дослідження дають підстави для формування таких висновків і пропозицій:

1. Номенклатура витрат Пенсійного фонду за напрямками використання дуже велика. Пенсії, призначені різними законами значним чином диференціюються, що призводить до зростання обсягу облікових робіт. З метою забезпечення прозорості обліку і контролю операцій з коштами пенсійного забезпечення доцільним є введення кодів класифікації пенсійних виплат (ККПВ) у розрізі законів, згідно з якими призначена пенсія чи допомога. Таке кодування недоцільно покласти в основу планування видатків, їх синтетичного і аналітичного обліку, звітності Пенсійного фонду.

2. Оскільки затвердження бюджету Пенсійного фонду та формування Звіту про виконання бюджету ПФУ (ф. 2-ПФ) здійснюється у розрізі пенсійних програм, тому рахунки обліку витрат необхідно диференціювати у розрізі цих самих програм, які передбачають відповідні джерела їх фінансування. При цьому введені до них субрахунки відображатимуть напрями використання витрат.

3. Після передачі органам Пенсійного фонду функцій призначення та нарахування пенсій в його обліку виникли нові об'єкти – розрахунки з пенсіонерами. Тому доцільним є введення нового класу рахунків 3 «Розрахунки з одержувачами пенсій, допомоги та надбавок до пенсій» у розрізі категорій